

**Doç. Dr. Özkul Çobanoğlu, *Türk Halk Kültüründe
Memoratlar ve Halk İnançları, Ankara 2003,
Akçağ Yay. 288 s.***

Araş.Gör. M. Mete TAŞLIOVA*

Temel amacının, "...bu tür çalışmalara bir başlangıç ve bir anlamda da ihmal edilmiş bu alanın bir yol haritasını ortaya koymak..." (s. 9-10) olarak belirlendiği çalışma; yazarın kısa biyografisi, Önsöz, Giriş, dört Bölüm, Kaynakça ve Dizin'den oluşmaktadır.

"Türk aydınlarının en azından bir kısmının 'uydurma', 'gelişigüzel hiçbir mantığı ve anlamı olmayan hurafeler, batıl inançlar' olarak baktığı, ancak halkbilimi çalışmalarının gelmiş geçmiş en büyük teorisyenlerinden birisi olan Sydow'un 'yaşanmış olağanüstü tecrübelerin hikâyesi' şeklinde tanımladığı memorat (memorate) türünün, artık, efsane türünden ayrı bir bütünlük içinde incelenmekte..." (s. 9) olduğunu önemle vurgulayan Doç. Dr. Özkul Çobanoğlu, varlığı her yönüyle günlük hayatta hissedilenduyulan ama nitelendirmekte-adlandırmakta güçlük çekilen bir alana ışık tutmaktadır.

Giriş (s. 11-19) başlığında, 'halk inançları ve 'halk dini' kavramları etrafında, efsane ve memorat türlerinin, yabancı araştırmacıların çok daha önce yaptıkları tespitler de göz önüne alınarak genel çerçevesi çizilmiş olup, efsane başlığı altında yapılan çalışmalara dair genel bir tespit yapılmıştır.

Memorat kavramının, sözlü anlatım <sözlü nesir> bütünlüğü içinde açıklanarak; mit, efsane, destan, masal ve hikâyelerle olan benzer ve farklı yönleri *Memoratlar ve Sözlü Nesir başlığı altında* I. Bölüm'de (s. 21-40) ele alınmıştır. "Halk inançlarının sosyal bağlamlarını ve dolayısıyla da işlevlerini öğrendiğimiz..." (s. 26) bu bölümde konular; *Memorat Nedir? Sözlü Nesir Türleri Arasındaki Yeri ve Özellikleri Nelerdir?* (s. 21-32), *Memoratların Oluşum Süreci ve Çeşitleri* (s. 33-40) alt başlıkları halinde irdelenmektedir.

* Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Halkbilimi Anabilim Dalı / ANKARA

Sözlü anlatımda, icranın bütünlüğünü ortaya koymada kıstas olarak kabul edilen unsurlardan, anlatanın yaşı, cinsiyeti, eğitim seviyesi, dinleyici grubun (ya da memorat türünde olduğu gibi kimi zaman tek bir dinleyicinin) özellikleri, icrayı şekillendiren elemanlardandır. Niteliği itibariyle biraz daha farklılık gösteren memorat için anlatıcının sözel anlatım yeteneğinin önemi ön plana çıkmaktadır. Yazar bu hususu, *Memoratların Yapısı ve İcrası* adı altında II. Bölüm’de (s. 41-62) şu şekilde açıklamaktadır: “Tıpkı efsaneler gibi memoratlar da yer alıp malzemelerini oluşturdukları konuşma biçimine göre şekillenirler. Bir başka ifadeyle, memoratlar anlatılarak icra edildikleri bağlamda yer alan temel unsurlar olan anlatan ve dinleyenin konuşma yoluyla kurduğu ilişki, konuşma biçiminin yanı sıra kişisel ve geleneksel özelliklerinden kaynaklanan pek çok unsurdan etkilenerek şekillenirler.” (s. 42)

Bu noktada, hikâye türü içinde çok önemli bir konu olan, dinleyici kitlelerinin, memorat anlatılan metne-olaya-konuya dair bilgisinin niteliği diğer bir deyişle seviyesidir. Dinleyenler, anlatılanı <anlatılması istenen ve/veya karar verileni> hiç duymamış iseler tavırları farklı, az ya da çok, bir aşinalıkları var ise başka türlü olmaktadır. Memoratlarda dinleyici, çoğunlukla sayısı belirli kişilerden oluştuğundan, belki benzer bir olayın ya da aynı olayın biraz değişmiş şeklinin ikinci üçüncü kez duyuluyor olması, inandırıcılığını arttırmakta; ilk kez dinleniyor ise, hayrete düşme, korkma, endişeye kapılma gibi sonuçlarıyla farklı bir durum ortaya çıkarmaktadır. Tabi bunun yanında, bu türün yüklediği fonksiyonlar da gözden uzak tutulamayacak derecede önemlidir.

Hikâye merkezli icra ortamında ise, metin hakkında bu noktada oluşan sonuçlar daha farklı oluşumlar halinde karşımıza çıkmaktadır. Verilen örneklerle de desteklenen esas tema, bu başlık altında, “...Memoratların, diğer kültürlerde olduğu gibi Türk sosyo-kültürel bağlamında da sabit şekilden bahsetmemin mümkün olmadığı...”dır (s. 48).

Tanınan-bilinen insanlardan dinlenince, inanılabilirlik niteliği daha belirleyici olan memoratların, başlı başına “...masallar ve epik destanlar gibi özel bir anlatıcısı yoktur.../...ve memorat özel bir sözlü sanat olmaktan çok tamamen kendine has bir sözlü iletişim biçimidir.” (s. 49) Bu yönü itibariyle diğer sözlü iletişim biçimlerinin farklılaşmış, çeşitlenerek form özelliğini kazanmış türlerde olduğu gibi memorat icra ortamları da her ne kadar ‘sözlü sanat’ harici olsa da, bireyler arası diyalogun daha kuvvetli olduğu dönemlerde daha yaygındır.

Anlatım türlerinin tamamına hasredilebilecek bir durum olan değişim/dönüşüm süreci, memoraatların icra zeminleri için de söz konusudur.

Çoğunlukla ilgi duyan, tesadüfen ilk kez dinleyen, korkmasına rağmen merakını yenemeyen ve buna benzer başka nedenlerden dolayı bir araya gelen insanların oluşturduğu dinleyici yapısında bir gruplandırma yapmak; yaş-cinsiyet dışında, ki bu da kesin bir ölçü olmamaktadır, herkes memoraat dinleyicisi olabilmektedir. Kitapta, alıcı durumunda olan "...dinleyici beş yolla memoraatların mesajını kabul eder." ifadesi şu şekilde bir sıralama ile açıklanmaktadır.

1. Bu dünyada daha bilmediğim pek çok şeyin olabileceğini düşünerek.
2. Hikâyeleri kapsayan genel bir olağanüstü açıklamayı göz önünde bulundurarak.
3. Dinleyici işittiğini daha önce yaşamış olduğuna inanılan kültürel arka plandaki olaylarla bağlayarak.
4. Dinleyici işittiğine dair belgesel unsurlar arayarak.
5. Dinleyicinin anlatıcıdan anlattıklarının doğruluğuna dair yemin etmesini isteyerek." (s. 61-62)

Memoraatların İşlevleri başlığını taşıyan III.Bölüm'de (s. 63-71); A.Memoraatların Durumsal ve Sosyal İşlevleri (s. 63-67), B.Memoraatların Kurumsal ve Kültürel İşlevleri (s. 68-71) ele alınmaktadır. "...memoraatlarda Türk sosyo-kültürel yapısını oluşturan sosyal değerlerin tersini örnekleyip özendiren örneklerin olmaması dikkat çekicidir. Memoraatların güncelleştirerek güçlendirdiği sosyal değerler sadece kökenleri itibariyle 'dini' olanları içine almaz, bunlar son derece geniş bir sosyal ve kültürel uygulamaları içerirler." (s. 64-65)

"...konu edindikleri inanışların, içinde yer aldıkları kültürdeki kültürler ve onların kurumsallaşan yapılarının işlemekte olduğunu güncel örneklerle göstermek, böylece bir yandan bir kültürün dayandığı gelenek inancını yaşayıp ve gelenek çevresini genişletirken diğer yandan da geleneğin uygulayıcısı konumundaki cemaat alanındaki mensuplarını aktif halde tutmak, kurumsal ve kültürel işlevlerinin başta gelenlerindedir." (s. 68)

Halk inançları konulu çalışmalara temel teşkil edecek olmasına rağmen, ülkemizde memoraat üzerine çalışmaların, tür başlığı altında henüz yeterli bir bilinç ve yaygınlığa kavuşmamış olması gerçeğinden hareketle, *Memoraatların Tematik Özellikleri* başlığı altında, IV.Bölüm'de (s. 73-

243), sadece memoratların muhteva özellikleri olarak iletişim kurulan olağanüstü güçlerin genel ortak mahiyetleri ve Türk sosyo-kültürel yapısı içinde sosyal olarak kabul edilmiş iletişim biçimleri ‘karaktere’ veya ‘aktörlere dayalı tematik sınırlandırma’ şeklinde ele alınarak; Memoratlarda İletişim Kurulan Tabiatüstü Güçlerin Tasnifi (s. 73-76) ve Türk Sosyo-Kültürel Yapısı İçinde Sosyal Olarak Kabul Edilmiş Tabiatüstü Tecrübelerin İletişim Biçimlerini Tasnif Denemesi (s. 77-243) yapılmaktadır.

“Mevcut, malzemeden hareketle söz konusu iletişim biçimlerinin etrafında örüldükleri veya iletişimin gerçekleştiği olağanüstü varlıktan, aktörden hareketle Türk halk kültüründeki biçimlerine dair memoratlar...” (s. 77) için aşağıdaki şekilde bir sıralama yapılmıştır:

I.Cinler ile Kurulan İletişim Biçimleri ve Yaşandığına İnanılan Olaylar (s. 77-78)

II.Alkarısı ile Kurulan İletişim Biçimleri ve Yaşandığına İnanılan Olaylar (s. 78-79)

III.Ağırlık Basması-Karabasan, Congoloz, Kul, Erkebit, Hırtık, Hınkur Munkur, Çarşamba Karısı, Yol Azdıran, Kara Ura, Demirkıynak ve Gelincik adlı varlıklarla kurulan iletişim ve yaşandığına inanılan olaylar (s. 79).

IV.Hızır ile Kurulan İletişim Biçimleri ve Yaşandığına İnanılan Olaylar (s. 79-80).

V.Yatırlar, Evliyalar ve Şehitlerle Kurulan İletişim Biçimleri ve Yaşandığına İnanılan Olaylar (s. 80-81).

VI.Rüya Görme Yoluyla Kurulan İletişim Biçimleri ve Yaşandığına İnanılan Olaylar (s. 81).

VII.Nazar Değmesi İncancıyla İlgili İletişim Biçimleri ve Yaşandığına İnanılan Olaylar (s. 81).

VIII.Ölülerle Kurulan İletişim Biçimleri ve Yaşandığına İnanılan Olaylar (s. 81).

IX.Büyü ve Çeşitli Geleneksel Pratikler Yoluyla Kurulan İletişim ve Yaşandığına İnanılan Olaylar (s. 81).

X.Fal ve Falcılık Yoluyla Kurulan İletişim Biçimleri ve Yaşandığına İnanılan Olaylar (s. 82).

XI.Tam Tanımlanamayan Olağanüstü Bir Güçle Kurulan İletişim ve Yaşandığına İnanılan Olaylar (s. 82).

XII.Modern Kent Yaşamı Memoratları: Ruh Çağırma, Astral Yolculuk ve UFO'larla Kurulan İletişim Biçimleri ve Yaşandığına İnanılan Olaylar (s. 82).

Ana başlıklar altında sıralanan madde başlarına ait memorat metinlerine ilerleyen sayfalarda yer verilmektedir. Burada dikkatimizi çeken diğer bir nokta, geleneksel anlatı türleri içinde, kültürün yeni iletişim araçlarıyla aldığı biçime örnek teşkil edecek tarzda; *XII.Modern Kent Yaşamı Memoratları: Ruh, Cin ve UFO'larla Kurulan İletişim Biçimleri ve Yaşandığına İnanılan Olaylar* başlığı altında sıralanan, günlük hayatla içiçe olan unsurların inceleniyor olmasıdır. Ruh Çağırma İlgili Memoratlar, Radyo-Televizyon ve Benzeri Cihazlarla İlgili Memoratlar, Astral Yolculuk Temalı Memoratlar, Televizyondan Toplu Hipnoz Olmayla İlgili Memoratlar, Yaşam Sırrını Görmek Temalı Memoratlar, Reenkarnasyon veya Önceki Yaşamın Hazırlanmasıyla İlgili Memoratlar, UFO'lar veya Uzaylılarla İletişimle İlgili Memoratlar bu konuda örneklendirilmiştir.

“Sonsöz” (s. 245-249), derleme yapılan kişilerle, yararlanılan makale-kitap-tebliğ gibi materyalin birlikte verildiği “Kaynakça” (s. 251-279) ve “Kavramlar, Terimler, Kişiler ve Yer Adları Dizini” (s. 281-288) ile kitap nihayetlenmektedir.